

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

СТРІЛЕЦЬ ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 336.14:332.1

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вищому навчальному закладі Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”.

Науковий керівник – доктор економічних наук, доцент *Педченко Наталія Сергіївна*, ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”, декан факультету фінансів і обліку.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор *Фролов Сергій Михайлович*, ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”, завідувач кафедри фінансів;

кандидат економічних наук, доцент *Литвинчук Ірина Вікторівна*, Житомирський державний технологічний університет, заступник завідувача кафедри фінансів і кредиту.

Захист дисертації відбудеться 30 травня 2014 р. о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Покровська, 9/1.

Автореферат розісланий 29 квітня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, доцент

Т. Г. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції фінансових відносин свідчать про підвищення ролі регіонів у забезпеченні стабільного економічного зростання більшості країн світу. В той же час існуюча в Україні система фінансування територій обумовлює появу диспропорції між ланками бюджетної системи та обмежує шляхи нарощення коштів місцевих бюджетів. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні бюджетного потенціалу як необхідного обсягу фінансових ресурсів, можливостей та здатності органів місцевого самоврядування до соціально-економічного розвитку регіону. Вирішення такого завдання неможливе без запровадження механізму формування бюджетного потенціалу регіону, взаємозв'язок і взаємоузгодженість структурних елементів якого сприятиме раціоналізації бюджетної системи, якісному управлінню економікою і соціальною сферою на підвідомчій території, активізації діяльності суб'єктів підприємництва, зростанню добробуту населення. Усе це потребує системного комплексного дослідження науково-методичних засад та практичного інструментарію формування бюджетного потенціалу регіону.

Підґрунтям для вирішення зазначеної наукової задачі стали дослідження таких українських та зарубіжних вчених, як: Є. О. Балацький, В. Г. Боронос, О. Д. Василик, Т. А. Васильєва, Г. В. Возняк, В. М. Геєць, В. Г. Дем'янишин, В. В. Зайчикова, О. П. Кириленко, О. С. Кириллова, С. М. Козьменко, Р. І. Космамбетова, К. В. Іоненко, С. В. Леонов, І. В. Литвинчук, І. О. Луніна, А. В. Лучка, О. В. Люта, О. А. Музика, Ц. Г. Огонь, К. В. Павлюк, Ю. В. Пасічник, Н. С. Педченко, Г. Б. Поляк, І. В. Сало, С. М. Фролов, Ф. Г. Юсифов та ін.

Високо оцінюючи численні наукові здобутки та накопичений практичний досвід щодо вирішення проблеми нарощення бюджетного потенціалу регіону (далі БПР), відмітимо, що відкритими залишаються ряд питань як загально-методичного, так і прикладного характеру, пов'язаних з формалізацією сутності такого потенціалу, виділенням основних потенціалоутворюючих складових, врахуванням порівняльного аналізу українського досвіду та зарубіжної практики при створенні механізму формування бюджетного потенціалу регіону, систематизацією науково-методичних підходів до його оцінювання, розробкою заходів збільшення БПР з урахуванням змін у бюджетно-податковому законодавстві в умовах посткризового стану економіки територій. Незавершеність теоретико-методичного обґрунтування проблеми формування БПР, недосконалість практичних механізмів його реалізації обумовили вибір теми дослідження, її актуальність, зміст, мету, завдання, цільову наукову і практичну спрямованість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи узгоджуються з пріоритетними напрямками наукових досліджень ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі". Зокрема, до звіту за темою "Фінансування стратегічного розвитку регіону: проблеми і перспективи" (номер державної реєстрації 0108U003909) увійшли висновки дисертанта щодо

сутності місцевих бюджетів та особливостей формування бюджетного потенціалу Полтавського регіону в сучасних умовах, в межах теми “Фінансові ресурси місцевого самоврядування як основа досягнення фінансової безпеки адміністративно-територіальних одиниць” (номер державної реєстрації 0112U005873) розроблено комплекс заходів щодо гармонізації механізму формування БПР (довідка від 17.12.2013 № 45-12/117).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад, удосконалення науково-методичного забезпечення та розробка практичних рекомендацій щодо формування бюджетного потенціалу регіону. Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних завдань:

- запропонувати структурно-компонентний підхід до формування бюджетного потенціалу регіону;
- поглибити теоретичні підходи до визначення поняття “механізм формування бюджетного потенціалу регіону”;
- провести комплексний трьохкомпонентний аналіз потенціалоутворюючих складових бюджетного потенціалу регіону;
- поглибити методичні засади врахування інформаційного забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону при обґрунтуванні фінансових стратегій розвитку регіонів;
- надати кількісну характеристику якісних параметрів проведеної бюджетно-податкової реформи в частині формування бюджетного потенціалу регіону;
- оптимізувати структуру джерел формування бюджетного потенціалу;
- обґрунтувати науково-методичний підхід до реалізації перспектив нарощення бюджетного потенціалу регіону;
- удосконалити науково-методичний підхід до оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки.

Об’єктом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають у процесі формування бюджетного потенціалу регіону.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні та практичні засади формування бюджетного потенціалу регіону.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційної роботи склали фундаментальні положення економічної теорії, державного регулювання економіки, фінансів, теорії оподаткування, сучасні концепції бюджетного менеджменту, а також наукові напрацювання провідних вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені проблемам формування БПР.

У дисертації використано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів, що сприяло реалізації концептуальної єдності дослідження. Зокрема, використано методи: індукції та дедукції – для впорядкування сутності поняття “бюджетний потенціал”; логічного узагальнення – для визначення особливостей його становлення та формування в сучасних умовах; емпіричного пізнання, аналізу та синтезу, групування, порівняння, графічного аналізу для визначення діючого механізму формування бюджетного потенціалу регіону; економіко-математичні методи та прийоми: кластерний аналіз – для групування регіонів

за рівнем можливостей формування БПР, побудова кваліметричних моделей – для оцінки стану правового та інформаційного забезпечення формування БПР, побудова множинної регресійної моделі – для визначення прогнозного обсягу БПР; метод аналізу ієрархій – для оптимізації джерел формування БПР; таксономічний аналіз – для оцінки рівня гармонізації механізму формування БПР; метод наукової абстракції – для обґрунтування заходів покращення стану формування БПР.

Інформаційну основу дослідження становлять нормативно-правові акти України; звітні дані й аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, аналітичні огляди Міністерства доходів і зборів України, інституту бюджету та соціально-економічних досліджень; інформаційні матеріали Державного комітету статистики України, Комітету статистики Європейського Союзу, міжнародних фінансових організацій; монографічні видання та статті вітчизняних і зарубіжних науковців із питань наповнення місцевих бюджетів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробці комплексу практичних рекомендацій щодо формування бюджетного потенціалу регіону.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

- запропоновано структурно-компонентний підхід до формування бюджетного потенціалу регіону, що ґрунтується на оцінці механізму формування БПР, оптимізації структури джерел формування бюджетних ресурсів, реалізації можливостей зовнішнього й внутрішнього середовищ формування БПР та моделюванні на цій основі здатності до збільшення ресурсної бази. Це сприяє гармонізації механізму формування БПР і підтверджено розрахунком інтегрального показника стану формування бюджетного потенціалу регіону.

удосконалено:

- методичний підхід та інструментарій оцінки формування бюджетного потенціалу регіону на основі використання коефіцієнтного та кваліметричного аналізу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, можливостей та здатності до їх нарощення. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволив змістити акцент з оцінки ресурсів як основної складової бюджетного потенціалу в бік комплексного трьохкомпонентного аналізу потенціалоутворюючих складових;
- науково-методичні рекомендації щодо використання інформаційного забезпечення формування доходів місцевих бюджетів шляхом визначення рівня ідентичності розвитку бюджетного потенціалу засобами самоорганізуючих карт Кохонена з метою обґрунтування фінансових стратегій регіонів у межах кластера;
- факторно-критеріальну модель аналізу стану правового забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону, що дозволило надати кількісну характеристику якісних параметрів проведених бюджетно-податкових реформ у сфері мобілізації доходів місцевих бюджетів;

- процедуру оптимізації структури джерел формування БПР, що полягає у побудові ієрархічної моделі ідентифікації альтернатив формування бюджетного потенціалу регіону. Це дозволило визначити оптимальне співвідношення власних, закріплених та регулюючих джерел з пріоритетністю власних доходів місцевих бюджетів;
- науково-методичний підхід до оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, шляхом визначення етапів реформування та впровадження коригуючих коефіцієнтів у розрахунок обсягу податку, що дозволить забезпечити виконання принципів побудови бюджетної системи.

набули подальшого розвитку:

- визначення поняття “механізм формування бюджетного потенціалу регіону” як сукупності методів, важелів, інструментів, інтегрованість яких у певному порядку забезпечує можливість та здатність бюджету акумулювати ресурси на основі застосування інститутами (бюджетними установами) якісного правового та інформаційного забезпечення. Такий підхід, на відміну від існуючих, сприяє оцінці: ресурсної складової БПР за допомогою методів, важелів, інструментів; здатностей – через функціонування інститутів (бюджетних установ); можливостей – на підставі правового та інформаційного забезпечення;
- науково-методичний підхід до визначення перспектив використання можливостей зовнішнього та внутрішнього середовищ формування бюджетного потенціалу регіону та прогнозування його розвитку. Підхід передбачає застосування розробленої економіко-математичної моделі впливу факторів на обсяг доходів місцевих бюджетів, що дозволить кількісно оцінити невикористані джерела формування БПР.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульована у дисертаційній роботі сукупність теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій створює наукове підґрунтя для вдосконалення процесу формування бюджетного потенціалу регіону.

Підтвердженням ґрунтовності пропозицій у сфері формування БПР є наявність довідок про впровадження результатів дисертаційного дослідження. Результати компаративного аналізу формування бюджетного потенціалу, а також рекомендації щодо удосконалення вітчизняного механізму формування доходів місцевих бюджетів використані при розробці практичних заходів щодо реалізації Програми економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2015 рік відповідно до частини II “Створення сприятливих умов для економічного зростання” підрозділу 4 “Податково-бюджетна політика” Департаментом фінансів Полтавської обласної державної адміністрації (довідка від 03.12.2013 № 1748/05.1-09).

Пропозиції щодо врахування зарубіжного досвіду у проведенні моніторингу якості фінансового менеджменту, здійснюваного головними розпорядниками бюджетних коштів, враховані при проведенні попереднього та поточного

контролю органами Державної казначейської служби (довідка про впровадження від 30.10.2013 № 16-16/9669).

Висновки щодо можливості покращення стану довкілля шляхом залучення грантів та співробітництва з іноземними організаціями використані при розробці практичних заходів щодо реалізації Програми економічного і соціального розвитку м. Полтава на 2015 рік відповідно до частини I “Створення сприятливих умов для економічного зростання” підрозділу 5 “Податково-бюджетна політика” виконавчим комітетом Полтавської міської ради (довідка від 11.12.2013 № 678/ОП).

Рекомендації щодо реформування механізму нарахування податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки, на основі доповнення формульного розрахунку обсягу податку коригуючими коефіцієнтами та поступової зміни об’єкта оподаткування з площі на ринкову вартість нерухомості, використані при розробці пропозицій щодо удосконалення податкової системи України Державною податковою інспекцією у м. Полтава Головного управління Міндоходів у Полтавській області (довідка від 16.12.2013 № 7681/10/1601-0-5-1).

Результати дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі” та використовуються при викладанні дисциплін: “Бюджетна система”, “Місцеві фінанси”, “Бюджетний менеджмент”, “Податкова система” та “Податковий менеджмент” (довідка від 17.12.2013 № 45-12/118).

Особистий внесок здобувача. Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли своє відображення в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, ідеї і висновки, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися і отримали схвальну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція “Новості передової науки” (м. Софія, Болгарія, 2011 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, регіон, держава” (м. Полтава, 2011 р.); 7-ма Міжнародна науково-практична конференція “Научный прогресс на рубеже тысячелетий” (м. Прага, Чехія, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Актуальные проблемы современных наук – 2012” (Пшемисль, Польща, 2012 р.); XVI Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2013 р.); III Всеукраїнська науково-практична заочна конференція “Сучасна наука: теорія і практика” (м. Київ, 2013 р.).

Публікації. Основні наукові положення, рекомендації та висновки дисертанта опубліковано у 19 наукових працях загальним обсягом 6,24 друк. арк., з яких особисто автору належить 5,07 друк. арк., у тому числі: 3 колективні монографії, 9 статей у журналах і збірниках наукових праць, що є фаховими з

економіки; 6 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій, 1 публікація в інших виданнях.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 283 найменувань і 38 додатків. Обсяг основного тексту дисертаційної роботи – 191 сторінка, у т.ч. 32 таблиці, 37 рисунків (з яких 7 рисунків і 8 таблиць розміщені на 15 окремих сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** визначено актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість результатів.

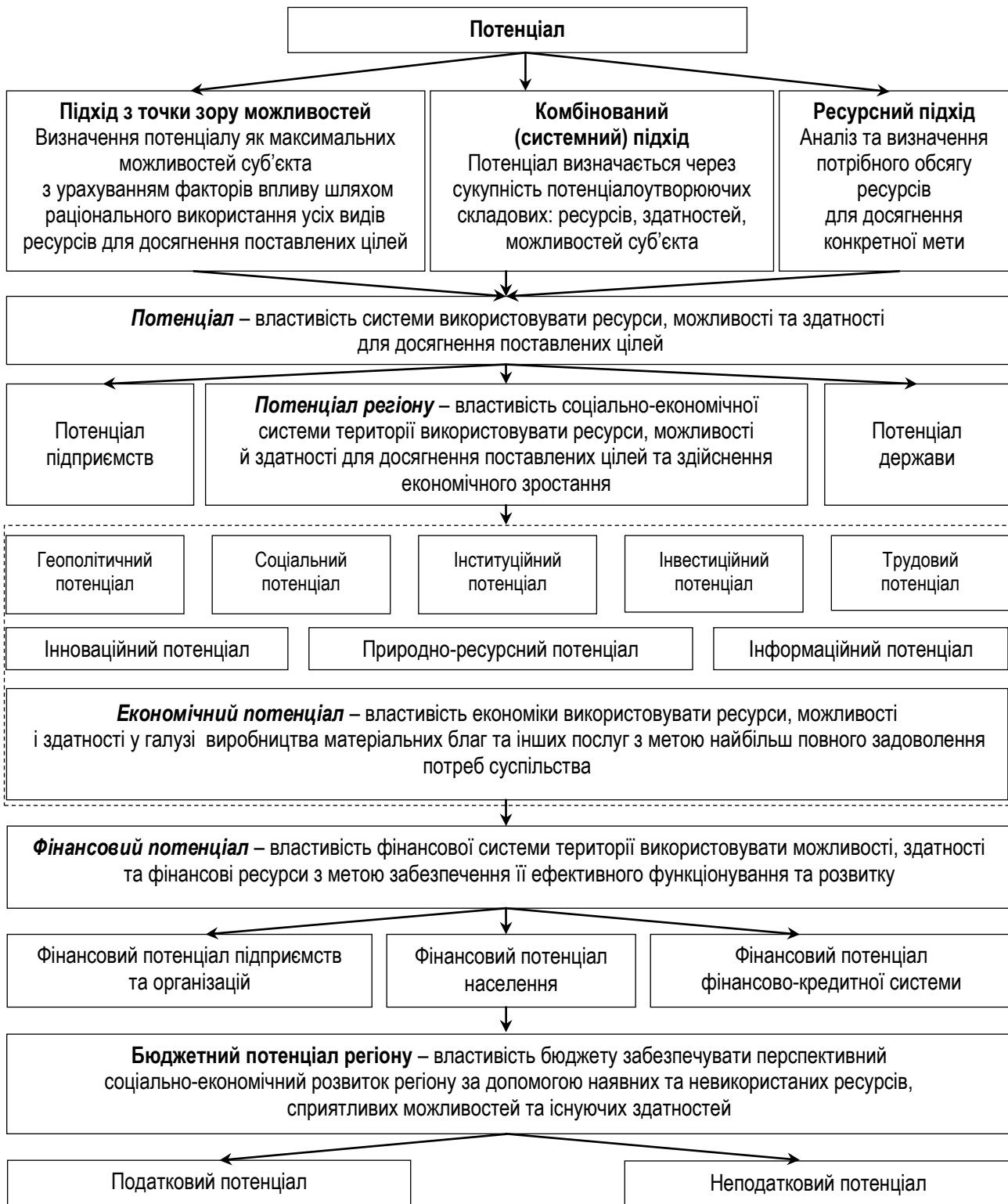
У першому розділі **“Теоретичні основи формування бюджетного потенціалу регіону”** запропоновано структурно-компонентний підхід до формування БПР на основі врахування порівняльного аналізу українського досвіду та зарубіжної практики функціонування механізму формування БПР.

Узагальнення підходів до розуміння сутності категорії **“потенціал”** визначило необхідність його розкриття з точки зору основних потенціалоутворюючих складових: ресурсів, можливостей, здатностей. Запропонований підхід відрізняється від існуючих системністю, при цьому проблема об'єднання потенціалоутворюючих складових **“ресурси-можливості-здатності”** вирішена за рахунок виокремлення поняття **“властивість”**. Так, важливість ресурсної складової полягає у властивості бюджету акумулювати та оптимізувати максимальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення потреб регіону; можливість визначає властивість бюджету адаптувати діючий механізм формування доходів до наявних зовнішніх та внутрішніх сприятливих умов; здатність є властивістю забезпечувати якість бюджетних інститутів до нарощення доходів бюджету.

Запропоновано етимологію теоретичних уявлень про бюджетний потенціал регіону (рис. 1) та визначено засади його сучасного бачення як властивості бюджету забезпечувати перспективний соціально-економічний розвиток регіону за допомогою наявних та невикористаних ресурсів, сприятливих можливостей та існуючих здатностей.

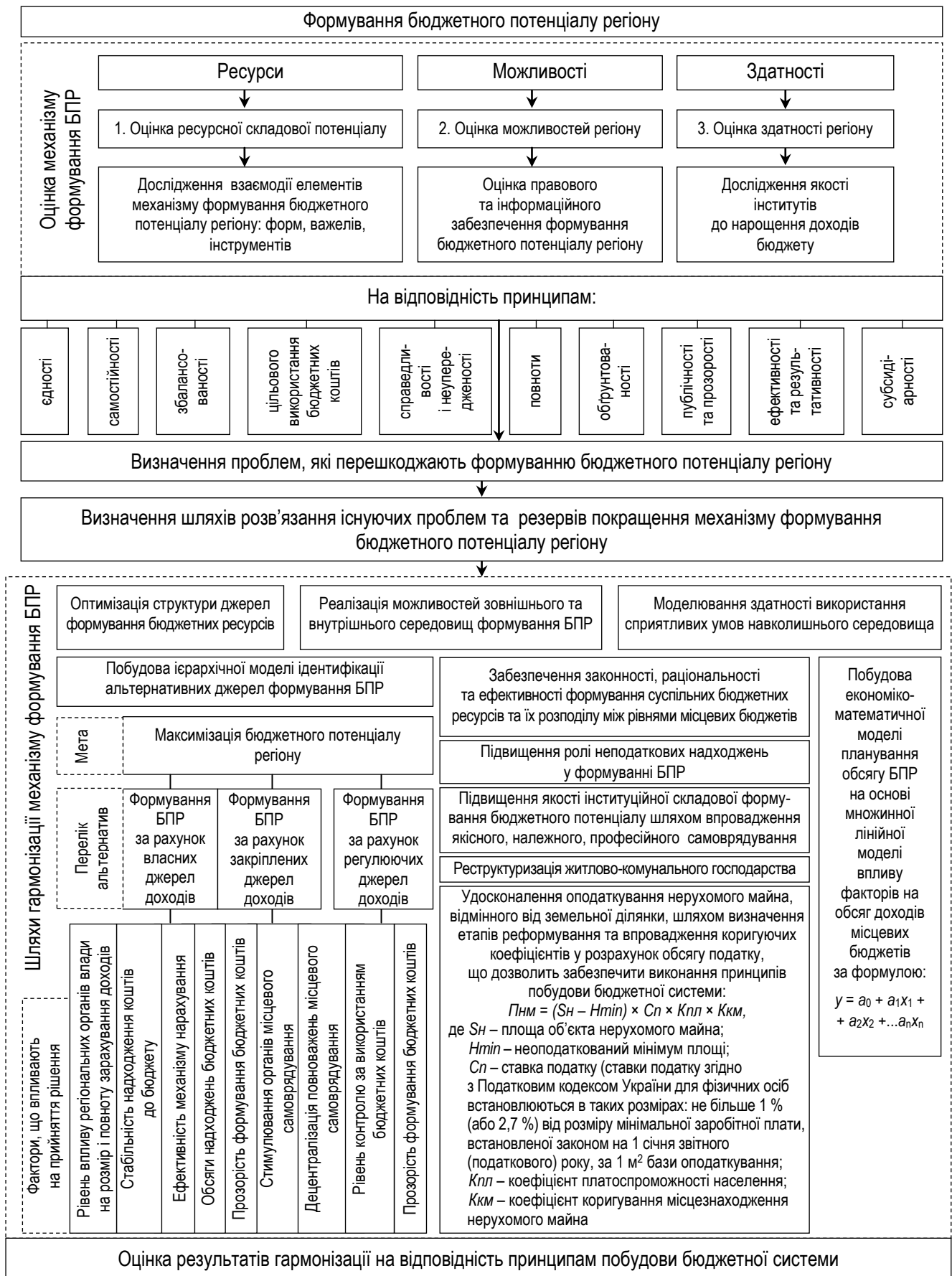
В результаті систематизації світового досвіду визначено основні тенденції формування доходів місцевих бюджетів у контексті можливості їх застосування у вітчизняній практиці, що дозволило ідентифікувати необхідні і достатні умови формування та напрями розвитку БПР України: 1) закріплення за місцевими бюджетами частки відрахувань від непрямих податків (ПДВ, акциз), які в Україні в повному обсязі зараховуються до державного бюджету; 2) зарахування до місцевих бюджетів соціальних податків, які є аналогом позабюджетного платежу в Україні – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 3) активна участь в розподілі грантів від міжнародних організацій, які є суттєвим джерелом фінансування місцевих програм.

Рисунок 1 – Етимологія теоретичних уявлень про бюджетний потенціал регіону

Як наслідок узагальнено об'єктивні передумови нарощення доходів місцевих бюджетів, що покладені в основу розробленого структурно-компонентного підходу до формування бюджетного потенціалу регіону (рис. 2).

Рисунок 2 – Структурно-компонентний підхід до формування бюджетного потенціалу регіону

Доведено необхідність створення механізму формування БПР як сукупності методів, важелів, інструментів, інтегрованість яких у певному порядку забезпечує можливість та здатність бюджету акумулювати ресурси із наявних та невикористаних джерел на основі застосування інститутами якісного правового та інформаційного забезпечення. Оцінку такого механізму доцільно проводити комбіновано: ресурсної складової БПР – за допомогою оцінки методів, важелів, інструментів; можливостей – на підставі правового та інформаційного забезпечення; здатностей – через визначення якості інститутів (бюджетних установ).

У другому розділі **“Науково-методичні підходи до оцінювання механізму формування бюджетного потенціалу регіону”** проведено оцінку кількісних параметрів та якісних характеристик взаємодії елементів механізму формування бюджетного потенціалу регіону; досліджено сучасну практику використання правового та інформаційного забезпечення в контексті можливостей та здатності до формування БПР.

Зберігаючи багаторівневність та поетапність процесу оцінки формування БПР, запропоновано трьохкомпонентний взаємоузгоджений аналіз системи “ресурси-можливості-здатності”. Встановлено, що формування ресурсної складової БПР за допомогою податкових надходжень на сьогодні є найбільш вагомим для Полтавської області (табл. 1).

Поряд з абсолютними показниками запропоновано використання системи фінансових коефіцієнтів аналізу формування ресурсної складової БПР, що характеризують соціально-економічний розвиток регіонів. Обґрунтовано, що проблема формування БПР полягає не тільки в послабленні ролі неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів, обмеженні фінансової автономії органів місцевого самоврядування, а й у нерівномірному розподілі податкового тягаря по адміністративно-територіальним одиницям регіонів.

В контексті дослідження механізму формування БПР з точки зору правового забезпечення доведено позитивний вплив на обсяг БПР скасування окремих місцевих податків і зборів, збільшення повноважень органів державної виконавчої влади у сфері організації та координації бюджетного процесу на місцевому рівні та ін.

Обґрунтовано доцільність аналізу інформаційного забезпечення формування БПР у розрізі джерел отримання інформації, згідно з яким відбувається поділ на внутрішнє і зовнішнє інформаційне середовище. У контексті оцінки внутрішнього середовища було згруповано регіони України за наявними можливостями формування БПР на основі застосування методів кластеризації засобами самоорганізуючих карт Кохонена, що дало можливість окреслити основні напрями фінансової стратегії для кожного кластера. Обґрунтовано, що нарощення БПР може бути забезпечене лише при узгодженні здатності до реалізації сприятливих можливостей з існуючими якістьми бюджетних установ у сфері формування доходів місцевих бюджетів.

Таблиця 1 – Структура джерел формування ресурсної складової бюджетного потенціалу Полтавської області у 2007–2012 роках

Вид надходження	Роки											
	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	сума, млн грн.	питома вага, %	сума, млн грн.	питома вага, %	сума, млн грн.	питома вага, %	сума, млн грн.	питома вага, %	сума, млн грн.	питома вага, %	сума, млн грн.	питома вага, %
Податкові надходження, у т.ч.:	1 350,4	38,87	1 796,0	40,49	1 821,9	39,69	2 132,6	39,71	2 811,5	44,50	3 372,7	46,22
податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1 056,1	30,40	1 430,8	32,26	1 403,8	30,58	1 667,7	31,05	1 996,8	31,60	2 311,8	31,68
Неподаткові надходження, в т.ч.:	222,7	6,41	300,8	6,78	283,3	6,17	340	6,33	392,6	6,21	550,4	7,54
власні надходження бюджетних установ	174,1	5,01	224,8	5,07	213,5	4,65	271,3	5,05	306,6	4,85	437,8	6,00
Доходи від операцій з капіталом	84,4	2,43	74,0	1,67	50,1	1,09	53,2	0,99	44,8	0,71	36,1	0,49
Цільові фонди	73,2	2,11	63,4	1,43	55	1,20	65,6	1,22	42,2	0,67	34,4	0,47
Офіційні трансферти	1 743,3	50,18	2 201,0	49,63	2 379,7	51,85	2 778,9	51,75	3 026,9	47,91	3 304,2	45,28
Доходи	3 474,0	100	4 435,2	100	4 590,0	100	5 370,3	100	6 318,0	100	7 297,8	100

Запропоновано дослідження зовнішнього середовища формування БПР проводити з використанням міжнародних рейтингів та визначено необхідність покращення міжнародного економічного, політичного та соціального іміджу регіонів України шляхом підвищення її позицій у світових рейтингах.

Поглиблено науково-методичний підхід до оцінки стану правового забезпечення засобами кваліметрії, що полягає у побудові факторно-критеріальної моделі за визначеними критеріями: фінансовим, організаційним та критерієм ефективності. Такий підхід дозволив надати кількісну характеристику якісних параметрів проведених бюджетно-податкових реформ в Україні та визначити їх вплив на нарощення БПР.

У третьому розділі “Удосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону” визначено шляхи гармонізації механізму формування БПР та проведено оцінку результатів даного процесу на відповідність принципам побудови бюджетної системи.

Виходячи з об’єктивної необхідності подолання проблем формування БПР та дотримання визначених критеріїв побудови бюджетної системи під час проведення бюджетно-податкових реформ, запропоновано оптимізувати

структуру джерел формування БПР за допомогою розробленої ієрархічної моделі ідентифікації альтернатив формування доходів місцевих бюджетів. Визначено оптимальне співвідношення джерел формування БПР з пріоритетністю власних доходів у структурі, що впливають на децентралізацію влади, розширення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та збільшення впливу регіональних органів влади на обсяг бюджетних коштів.

Доведено, що комплексно сформувати та ефективно реалізувати в Україні програму заходів щодо наповнення власних доходів місцевих бюджетів можливо за рахунок: забезпечення збалансованості, справедливості та неупередженості формування суспільних бюджетних ресурсів при їх розподілі між рівнями місцевих бюджетів; зростання ролі неподаткових надходжень у формуванні БПР; підвищення якості інституційної складової формування БПР; визначення обсягу невикористаних резервів місцевих бюджетів.

Проведено моделювання обсягу БПР з урахуванням складових системи інформаційного забезпечення. Встановлено наявність спільних тенденцій щодо впливу найбільш значущих факторів інформаційного середовища на БПР, що дає підстави для удосконалення науково-методичного підходу до прогнозування обсягів доходів місцевих бюджетів.

Доведено, що, на відміну від зарубіжних країн, діючий в Україні механізм нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, не має вагомого впливу на обсяг власних доходів місцевих бюджетів. Це спричинило потребу у реформуванні системи оподаткування нерухомості на основі впровадження коригуючих коефіцієнтів та поступового переходу з площі як об'єкта оподаткування до ринкової вартості.

Доцільність створення гнучкого механізму оподаткування, який здатен адекватно реагувати на зміни в економіці і зовнішні чинники та оптимально реалізувати не тільки фіскальну, а й регулюючу функцію податку, обґрунтовано на підставі розрахунку прогнозних потоків податкових надходжень на прикладі Полтавської області.

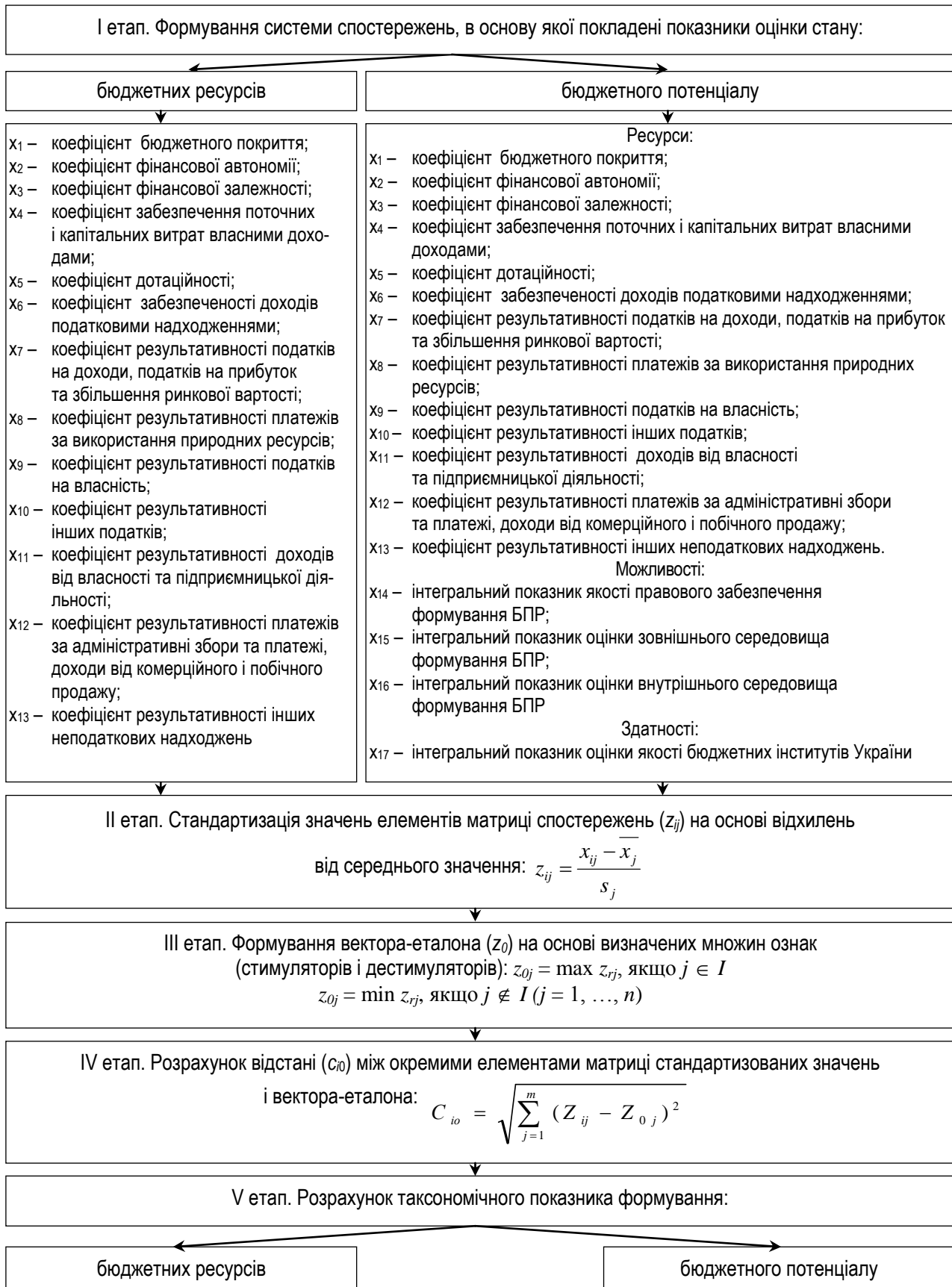
Визначення диспропорцій у формуванні доходів місцевих бюджетів та встановлення особливостей механізму формування БПР в Україні дозволило обґрунтувати об'єктивні передумови нарощення БПР на основі: оптимізації структури джерел формування бюджетних ресурсів, реалізації можливостей зовнішнього й внутрішнього середовищ формування БПР та моделювання на цій основі здатності до збільшення ресурсної бази, що сприяє досягненню гармонізації механізму формування БПР (табл. 2).

Для оцінки результатів гармонізації розроблено алгоритм розрахунку інтегрального показника стану формування БПР як модифікацію таксономічного показника розвитку (рис. 3).

Таблиця 2 – Гармонізація механізму формування БПР

Етапи	Напрями	Заходи
Подолання проблем формування бюджетного потенціалу регіону	Забезпечення законності, раціональності та ефективності формування суспільних бюджетних ресурсів і їх розподілу між рівнями місцевих бюджетів	Розширення податкової бази на основі закріплення частини податку на додану вартість на постійній основі за бюджетами
	Підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні бюджетного потенціалу регіону	Підвищення інвестиційної привабливості на основі використання схеми “влада-бізнес-група”; створення інтернет-сайту регіону; залучення грантів та співробітництво з іноземними організаціями
	Підвищення якості інституційної складової формування бюджетного потенціалу шляхом впровадження якісного, демократичного, належного, професійного самоврядування	Впровадження моніторингу якості фінансового менеджменту, що здійснюється головними розпорядниками коштів місцевих бюджетів
	Реструктуризація житлово-комунального господарства	Впровадження ефективної тарифної політики на енергетичні ресурси; стимулювання розвитку ОСББ
Моделювання обсягу бюджетного потенціалу регіону	Планування обсягу бюджетного потенціалу на основі багатофакторної лінійної моделі впливу факторів на обсяг доходів місцевих бюджетів; визначення напрямів росту бюджетного потенціалу регіону на врахування невикористаних резервів	Визначення обсягу невикористаних резервів на основі порівняння планового обсягу бюджетного потенціалу із прогнозним обсягом доходів місцевих бюджетів
Оптимізація структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону	Доведення необхідності збільшення власних джерел формування бюджетного потенціалу регіону на основі застосування методу аналізу ієрархій	Впровадження диверсифікованої системи об’єктів оподаткування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; формування кадастру нерухомості; створення державного кадастрового органу; встановлення ставки податку на основі вартісної оцінки майна
	Зростання власних доходів на основі реформування механізму стягнення податку на нерухомість, повернення ринкового збору, податку з власників транспортних засобів та податку з реклами	Удосконалення механізму формування ринкового збору та податку на рекламу і впровадження їх у податкову систему країни, повернення податку з власників транспортних засобів

Результатом апробації алгоритму на прикладі Полтавської області є реалізація достатніх та необхідних умов для формування та розвитку БПР (рис. 4).

Рисунок 3 – Алгоритм розрахунку таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу регіону

Рисунок 4 – Динаміка таксономічного показника стану формування бюджетних ресурсів та бюджетного потенціалу Полтавської області за 2007–2012 роки, %

Примітка: * – прогноз

Доведено, що практичним результатом впровадження заходів щодо гармонізації є покращення стану формування БПР по області загалом і по адміністративно-територіальним одиницям зокрема, а також досягнення справедливості у розподілі податкового тягаря та наданні державної допомоги, і на цій основі – раціоналізація побудови бюджетної системи.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі, що полягає в удосконаленні науково-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування БПР.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Запропоновано структурно-компонентний підхід до формування бюджетного потенціалу регіону. На основі системного узагальнення об'єктивних передумов нарощення обсягів доходів місцевих бюджетів проведено гармонізацію механізму формування БПР. Визначено, що впровадження заходів щодо гармонізації не тільки дасть можливість покращити стан формування бюджетного потенціалу по області в цілому та по адміністративно-територіальним одиницям зокрема, але й матиме вплив на досягнення рівномірності у розподілі податкового тягаря та наданні державної допомоги. Результативність гармонізації

доведена засобами таксономічного аналізу, що надав можливість зіставної оцінки стану формування фактичних доходів та БПР.

2. Визначено, що сучасний процес формування БПР має базуватися на взаємоузгодженому механізмі, основними складовими якого є: методи, важелі, інститути (бюджетні установи), інструменти, правове та інформаційне забезпечення. Встановлено, що дослідження механізму доцільно проводити комбіновано через: аналіз методів, важелів та інструментів для визначення ресурсної характеристики БПР, оцінку інформаційного і правового забезпечення з погляду використання можливості та функціонування інститутів як здатності до реалізації потенціалу.

3. Удосконалено методичний підхід та інструментарій аналізу ресурсної складової БПР за допомогою горизонтального, вертикального та коефіцієнтного аналізу та застосування кваліметричних методів оцінки можливостей та здатності до нарощення доходів місцевих бюджетів. Це сприяє комплексній всебічній оцінці не тільки ресурсної складової, а й можливостей і здатності БПР до розвитку.

4. В контексті аналізу існуючих можливостей до наповнення доходів місцевих бюджетів досліджено наявне інформаційне забезпечення. Здійснено ідентифікацію областей за можливостями формування БПР з використанням інструментарію кластерного аналізу, що дозволило окреслити фінансові стратегії соціально-економічного розвитку регіонів та визначити резерви збільшення БПР.

5. Досліджено зміни у законодавстві відповідно до бюджетно-податкових реформ, що кардинально вплинули на механізм формування бюджетного потенціалу регіонів України. Запропоновано науково-методичний підхід до кількісного аналізу зазначених змін, що базується на побудові факторно-критеріальної моделі оцінювання стану правового забезпечення формування БПР. На основі результатів розрахунку моделі доведено позитивний вплив впровадження Податкового кодексу та Бюджетного кодексу України.

6. Для встановлення пріоритетності рішень стосовно вибору альтернативних джерел поповнення бюджету запропоновано використання методу аналізу ієрархій, основою якого є врахування експертних оцінок. Представлений до уваги метод дозволив оптимізувати структуру джерел формування БПР та визначити, що першочергово резерви збільшення БПР містяться у власних джерелах доходів місцевих бюджетів, які сприяють децентралізації влади, стимулюванню органів місцевого самоврядування та збільшенню впливу регіональних органів влади на обсяг бюджетних коштів.

7. Розроблено науково-методичний підхід до узагальнення перспектив нарощення БПР під час бюджетно-податкової реформи в Україні. Визначено, що покращення процесу формування БПР передбачає: забезпечення збалансованості, справедливості та неупередженості формування суспільних бюджетних ресурсів і їх розподілу між рівнями місцевих бюджетів; підвищення ролі неподаткових надходжень у формуванні БПР; підвищення якості інституційної складо-

вої формування БПР; реформування житлово-комунального господарства. Запропоновано економіко-математичну модель прогнозування БПР, яка дозволяє змодельовати майбутні потоки бюджетних ресурсів та сприяє визначенню характеру і напряму впливу факторів на цей процес. Зіставлення результатів моделі з даними, отриманими на основі формульного розрахунку обсягу доходів місцевих бюджетів, дозволило кількісно оцінити обсяг невикористаних резервів росту БПР.

8. У контексті нарощення БПР удосконалено процедуру нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Доведено, що ефективно справляння даного податку можливе за умови врахування рівня платоспроможності мешканців регіонів України. Це спричинило потребу у реформуванні механізму нарахування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на основі впровадження коригуючих коефіцієнтів та поступового переходу з площі як об'єкта оподаткування до ринкової вартості. Доцільність такого реформування підтверджена розрахунком прогнозних потоків податкових надходжень після запровадження запропонованої процедури оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки.

У роботі визначено теоретичне підґрунтя дослідження формування БПР, розроблено науково-методичне забезпечення аналізу даного процесу, подано рекомендації щодо реформування існуючої системи мобілізації доходів місцевих бюджетів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Ігнатенко В. Ю. Використання інформаційних технологій в управлінні бюджетним потенціалом регіону / В. Ю. Ігнатенко // Менеджмент ХХІ століття: проблеми і перспективи: [монографія] / [А. Ф. Головчук, Н. А. Вернюк, А. Л. Бержамір, А. Ф. Бурик, І. А. Бутило та ін.]. – Умань: Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2011. – С. 403–410. *Особистий внесок*: узагальнено методичний інструментарій управління бюджетним потенціалом в умовах розвитку інформаційного суспільства (0,5 друк. арк.).
2. Педченко Н. С. Фінансове забезпечення регіонального розвитку / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Фінансово-інвестиційні детермінанти регіонального розвитку: [монографія] / [О. В. Чернявська, С. Г. Міщенко, Н. С. Педченко та ін.] / за заг. ред. О. В. Чернявської. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 386 с. – С. 68–93. *Особистий внесок*: визначено теоретичні і практичні аспекти формування доходів місцевих бюджетів (0,45 друк. арк.).
3. Ігнатенко В. Ю. Застосування методу аналізу ієрархій у виборі джерел формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Фінансово-кредитний механізм соціально-економічного розвитку країни: [монографія] / за заг. ред. Коровіної З. П., Храпкіної В. В.; Макіївський економ.-гуманіт. ін-т. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 264 с. – С. 79–86. *Особистий внесок*: визначено можливості застосування методу аналізу ієрархій

для обґрунтування вибору оптимального джерела формування бюджетного потенціалу регіону (0,35 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях

4. Косаріна В. П. Теоретичні аспекти бюджетного потенціалу органів місцевого самоврядування / В. П. Косаріна, В. Ю. Ігнатенко // Економіка : проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – 2009. – № 257, т. 3. – С. 672–680. *Особистий внесок*: впорядковано сутність поняття “бюджетний потенціал” (0,14 друк. арк.).
5. Косаріна В. П. Оцінка виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками та їх регулювання / В. П. Косаріна, А. Ф. Шевченко, В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУСКУ. – (Серія “Економічні науки”). – 2009. – № 1 (32). – С. 87–91. *Особистий внесок*: проведено оцінку виконання доходів місцевих бюджетів Полтавської області (0,18 друк. арк.).
6. Ігнатенко В. Ю. Теоретичні аспекти моніторингу виконання місцевих бюджетів / В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУЕТ. – (Серія “Економічні науки”). – 2010. – № 5 (44). – С. 29–32 (0,33 друк. арк.).
7. Педченко Н. С. Податковий потенціал як основна складова бюджетних можливостей регіону (на прикладі Полтавської області) / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Сталий розвиток економіки : всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 4 (7). – С. 298–304. *Особистий внесок*: визначено роль податкового потенціалу у формуванні доходів місцевих бюджетів (0,23 друк. арк.).
8. Ігнатенко В. Ю. Реформування житлово-комунального господарства як засіб нарощення бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУЕТ. – (Серія “Економічні науки”). – 2012. – № 4. – С. 258–262 (0,36 друк. арк.).
9. Ігнатенко В. Ю. Вдосконалення механізму формування бюджетного потенціалу регіону на основі методу кластеризації / В. Ю. Ігнатенко // Науковий вісник ПУЕТ. – 2012. – № 2. – С. 70–75 (0,41 друк. арк.).
10. Ігнатенко В. Ю. Гармонізація процесу формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 185–190 (0,27 друк. арк.).
11. Ігнатенко В. Ю. Особливості формування доходів бюджету на основі власних, закріплених і регулюючих джерел / В. Ю. Ігнатенко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – № 4. – С. 265–269 (0,28 друк. арк.).
12. Педченко Н. С. Удосконалення механізму оподаткування нерухомого майна в контексті формування бюджетного потенціалу регіону / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // Бізнес-інформ. – 2013. – № 9. – С. 137–143. *Особистий внесок*: визначено етапи реформування механізму нарахування податку на нерухоме майно (0,18 друк. арк.).

Публікації у збірниках матеріалів конференцій

13. Ігнатенко В. Ю. Використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів / В. Ю. Ігнатенко // *Новости передовой науки : матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Софія, Болгарія, 17–25 травня 2011 р.). – С. 35–37 (0,12 друк. арк.).
14. Ігнатенко В. Ю. Вплив нової редакції бюджетного кодексу на бюджетний потенціал місцевих бюджетів / В. Ю. Ігнатенко // *Научный прогресс на рубеже тысячелетий : матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Прага, Чехія, 27 квітня – 5 травня 2011 р.). – С. 5–7 (0,14 друк. арк.).
15. Педченко Н. С. Генезис визначення поняття “Фінансовий механізм формування бюджетного потенціалу регіонів” / Н. С. Педченко, В. Ю. Ігнатенко // *Фінансова безпека та економічне зростання: домогосподарство, регіон, держава : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 6–7 жовтня 2011 р.). – С. 294–297. *Особистий внесок: досліджено основні складові механізму формування бюджетного потенціалу регіону* (0,13 друк. арк.).
16. Ігнатенко В. Ю. Місце та роль бюджетного потенціалу у соціально-економічному розвитку регіону / В. Ю. Ігнатенко // *Актуальные проблемы современных наук – 2012 : матеріали Науково-практичної конференції* (м. Пшемисль, Польща, 7–12 червня 2012 р.). – № 2. – С. 5–8 (0,28 друк. арк.).
17. Ігнатенко В. Ю. Інформаційне забезпечення формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // *Сучасна наука: теорія і практика : тези III Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції* (м. Київ, 27–28 червня 2013 р.). – С. 30–31 (0,14 друк. арк.).
18. Ігнатенко В. Ю. Науково-методичні підходи до оцінки діючого механізму формування бюджетного потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Суми, 24–25 жовтня 2013 р.). – С. 80–81 (0,09 друк. арк.).

Публікації в інших наукових виданнях

19. Ігнатенко В. Ю. Проблема теоретичного визначення податкового потенціалу регіону / В. Ю. Ігнатенко // *Збірник наукових праць “Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку”*. – ТОВ “ДКС центр” – 2010. – С. 214–216 (0,2 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Стрілець В. Ю. Формування бюджетного потенціалу регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене поглибленню науково-методичних підходів та практичних механізмів формування бюджетного потенціалу регіону. В роботі впорядковано сутнісні підходи до визначення категорії “бюджетний потенціал регіону”; досліджено особливості формування БПР на основі компаративного аналізу українського досвіду та зарубіжної практики; розглянуто механізм формування БПР; обґрунтовано методичні підходи та прикладний інструментарій комплексної оцінки формування БПР.

Запропоновано напрями удосконалення механізму формування БПР на підставі моделювання структури джерел формування бюджетного потенціалу регіону, узагальнення перспектив використання можливостей збільшення БПР, гармонізації механізму формування БПР.

Ключові слова: потенціал, бюджетний потенціал, ресурси, можливості, здатності, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, формування.

АННОТАЦИЯ

Стрилец В. Ю. Формирование бюджетного потенциала региона. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2014.

Диссертационное исследование посвящено углублению научно-методических подходов и практических механизмов формирования бюджетного потенциала региона.

Обосновано сущность комплексного понятия “бюджетный потенциал региона” путем выделения основных смыслообразующих понятий: “потенциал”, “потенциал региона”, “экономический потенциал”, “финансовый потенциал” и построения структурно-логической схемы их исследования. Основой авторского видения БПР является установление категориальной соответствия между потенциалообразующими составляющими: “ресурсы-возможности-способности” путем определения взаимосвязи между компонентами. Исследование современных особенностей формирования БПР осуществлено на основе сочетания отечественной практики и зарубежного опыта стран, что дало возможность определить направление развития БПР.

Определено, что современный процесс формирования БПР должен базироваться на механизме, основными составляющими которого являются: методы, рычаги, институты, инструменты, правовое и информационное обеспечение. Установлено, что исследование механизма целесообразно проводить комбинированно путем анализа методов, рычагов и инструментов для определения ресурсной характеристики БПР, а также оценки информационного и правового обеспечения с точки зрения использования возможности и функционирования институтов как способности к реализации потенциала.

Формализовано методический подход и прикладной инструментарий исследования БПР на основе анализа взаимодействия методов, рычагов, инструментов механизма с помощью горизонтального, вертикального и коэффицентного анализа. С целью углубления научного анализа применены квалиметрические методы оценки состояния правового и информационного обеспечения, которые отражают количественные параметры и качественные характеристики результатов оценки не только ресурсной составляющей, но и возможностей и способности БПР к развитию. На основе имеющегося информационного обеспечения осуществлена идентификация областей по возможностям формирования БПР с использованием инструментария кластерного анализа, что позволило очертить стратегии социально-экономического развития регионов и определить резервы увеличения БПР.

Для установления приоритетности решений относительно выбора альтернативных источников пополнения бюджета предложено использование метода анализа иерархий. Определено, что в первую очередь резервы увеличения бюджетного потенциала региона содержатся в собственных источниках доходов местных бюджетов, которые способствуют стимулированию органов местного самоуправления и увеличению влияния региональных органов власти на объем бюджетных средств.

Разработан научно-методический подход к обобщению особенностей формирования бюджетного потенциала региона, способы и инструменты его реализации при осуществлении бюджетно-налоговой реформы в Украине. Определено, что улучшение процесса формирования БПР предусматривает: обеспечение сбалансированности и справедливости формирования общественных бюджетных ресурсов и их распределения между уровнями местных бюджетов, увеличение роли неналоговых поступлений в формировании бюджетного потенциала региона, повышение качества институциональной составляющей формирования БПР, реформирование жилищно-коммунального хозяйства. Предложено линейную множественную модель прогнозирования БПР, которая позволяет смоделировать прогнозные потоки бюджетных ресурсов и способствует определению характера и направления влияния факторов окружающей среды на этот процесс.

Доказано, что эффективное взимание налога на недвижимое имущество, отличное от земельного участка, возможно при условии учета уровня платежеспособности жителей регионов Украины. Это вызвало потребность реформирования механизма начисления налога на недвижимое имущество, отличное от земельного участка, на основе внедрения корректирующих коэффициентов и постепенного перехода с площади как объекта налогообложения к рыночной стоимости.

Предложена гармонизация механизма формирования бюджетного потенциала региона на основе системного обобщения объективных предпосылок наращивания БПР. Результативность гармонизации доказана средствами таксономиче-

ского анализа, который предоставил возможность сопоставимой оценки состояния формирования фактических доходов и бюджетного потенциала региона.

Ключевые слова: потенциал, бюджетный потенциал, ресурсы, возможности, способности, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, формирование.

SUMMARY

Strilec' V. Yu. Forming of budgetary potential of region. – Manuscript.

The dissertation for a Candidate Degree in Economics by specialty 08.00.08 – Money, finance and credit. – State Higher Educational Institution “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2014.

Dissertation research is devoted to the deepening of scientific and methodological approaches and practical mechanisms by forming of budgetary potential of region.

Well-organized essence determination of category “budgetary potential of region”; the features of forming of budgetary potential of region were investigated on the basis of comparative analysis of Ukrainian experience and foreign practice; certainly conceptual principles of mechanism of forming of budgetary potential of region were researched; co-operation of elements of mechanism of forming of budgetary potential of region was appraised, the analysis of practice of the use of the legal and informative providing was conducted in the context of possibilities of forming of budgetary potential of region, methodical approaches and applied tool of estimation of the state of forming of budgetary potential of region were substantiated.

Directions of improvement of mechanism of forming of budgetary potential of region were offered on the basis of design of structure of sources of forming of budgetary potential of region, generalization of prospects of the use of possibilities of increase of budgetary potential of region, harmonization of mechanism of forming of budgetary potential, on the basis of taxonomical analysis.

Key words: potential, budgetary potential, resources, possibilities, capabilities, local budgets, profits of local budgets, forming.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, доцент
Балацький Євген Олегович

Підписано до друку 28.04.2014.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”.
Адреса: вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160 від 10.04.2008